

Orbán Ottó Vádirat egy épület ellen 1989

Szerző neve: Orbán Ottó

Cím: Ablak a Földre

Kiadó: Petőfi Irodalmi Múzeum

Terjedelem: 1715 KB

Megjelenés dátuma: 2010.2.1

A forráskiadás ISBN-azonosítója: 9-631413-64-0

A forráskiadás oldalszáma: 505

A forráskiadás kiadója: Magvető Könyvkiadó

A forrás kiadásának helye: Budapest

A forrás kiadásának időpontja: 1989

A kiadás sorszáma: 2.

A forráskiadás kategóriája: önálló kötet

Feldolgozási státusz: Javított, végleges verzió

Avagy egy merőben egyéni vélemény.

– Nézzék – mondom a két amerikainak az ablakmélyedésben –, a Tadzzsal az a helyzet, hogy remekmű. Kétségkívül az, mivel egy építészeti elképzelést maradéktalanul megvalósít, és célját olyan tökéletesen találja telibe, hogy órákig is járhatnánk a kertet és kereshetnénk valami apró hibát a kivitelezésben, valami apró szeplőt, ami lerontja az összhatást: hiába, uraim, tökéletesen hiába.

– A Tadzs a maradéktalan, a szavatolt, a tűzbiztos tökéletesség. Nézzék csak ezt a kertet, micsoda előtér, micsoda bevezetés a lényeghez, milyen jó érzékkel fokozza a várakozást szinte a végső pontig; úgy, hogy közben folyton ígéri a beteljesülést, sőt, egyre határozottabban ígéri, hisz egyre közelebb enged a célunkhoz, de közben kis kitérőkre kényszerít, el-elkapja előlünk a látványt, eszmei csalátekként, majd visszahelyezi az orrunk elé, miközben mi már, anélkül hogy tudnánk róla, a látvány csapdájában őrizgetjük vacak kis függetlenségünket, a hűvös tárgyilagosságot, művészettörténeti hozzáértésünket, az érdeklődő tekintettel álcázott fölényt, nevetséges figuráiként a törbe ejtett önelégültségnek; igen, mert e látszólag sétatérül szolgáló

147előtér: gondosan megtervezett pszichológiai előkészítés, reprezentatív agymosás, melynek során már a medence partján belénk táplálódik a bólintás, a csettintés, az ejha, a feltétel nélküli hódolat. Bizony, uraim, a Tadzsban semmi sem esetleges.

– Vegyük példának okáért a főbejáratot. Egy olyan épületnek, mint a Tadzs, a bekerítése sem egyszerű kérdés. Gondolják el, hogy lerontaná az összhatást az, ha a Tadzs úgy volna bekerítve, mint valami park, egyszerű vaskerítéssel, amin akárki átláthat, úgy nyugtatva tekintetét India ékességén, mint egy falusi házon! Másfelől gondolják el, mi történne akkor, ha a Tadzs kecses, de súlyos tömegét nem egyensúlyozná egy másik hasonlóan kecses és súlyos tömeg. A kert zöldje, mondtuk már, csak terepszínű álcázása a szerkezetnek, mely leginkább a gyerekek gerendahintájára hasonlít: a márványgerenda egyik végén ül a Tadzs. Ha a gerenda másik végén nem ülne senki, a Tadzs egyszerűen hanyatt esne a folyóba. A főbejárat mind e kérdéseket megoldja: rejt a titkot, de le is leplezi, nyílásán átengedve a kíváncsi tekintetet, feledteti azt, hogy ő voltaképpen egy fal része, egy közönséges, vörös falé, amelynek szükségességét még a mi korunk is elismeri, azzal, hogy beléptidíjat szed a Tadzs megtekintéséért; nem, ez a nagy kapu nem közönséges nyílás egy közönséges falon, ez India Gyöngyének foglalata, építészeti értelemben pedig a főépület ellensúlya, a másik gyerek a gerendán. Mint látják, uraim, itt mindenre gondoltak; a lelki megdolgozás már a kapuban kezdődik.

– És ez csak a kezdet, ahogy a park is csak az: a java csak ezután jön, félúton a főkapu és a főépület között, a márványmedence partján, ahonnét már meghitt közelségből, de még a pártatlan ítélet megalkotásához szükséges távlatból látni a fehér márványnak ezt az apoteózisát. Tegyenek csak egy próbát, és gondolatban változtassanak valamit e műremeken, helyezték közelebb a karcsú minareteket a voltaképpen főépülethez, vegyék le a főépület kupolasapkáját, növeljék az oldaltornyok magasságát, csökkentsék az alapzatét, falazzák be a vakablakokat, vagy próbálkozzanak bármivel, amihez éppen kedvük van: be kell látniuk, hogy ezzel egy varázslatot üznének el, megzavarnának egy önmagában tökéletes harmóniát. A Tadzs egyetlen emberi cselekvést képes károsodás nélkül elviselni; azt, hogy tátott szájjal bámulják.

– És még mindig csak az összbenyomásnál tartunk, még sort sem keríthettünk arra, amiben a Tadzs felülmúlhatatlan: a részletekre. Ezt igazság szerint nem is itt kellene kezdeni, a főépületnél; korábban, a főkapunál. Együtt csodáltuk meg a főkapu függőleges feliratát; azt, hogy a betűk a földről nézve azonos nagyságúaknak látszanak. Ki vonná kétségbe, hogy ez egy optikai mesterfogás? Ki nem mondaná el ugyanezt a főépületben található feliratokról? Amivel még mindig nem mondana sokat, mert a feliratok a csodálnivaló részleteknek mintegy csak a felszínét képezik, az egyszerűbbjét.

– Mert a Tadzsban igazi ünnepe a márványfaragásnak és a drágakőberakásnak van. Ki látott légiesebb faragványt a jelképes sírokat körülölelő márványrácsnál? Mintha a szél maga kövült volna a sírok köré. Vagy mintha a koporsóór harsány „Allah akbár”-ja, 149mely közel negyedóráig röpdös a visszhangzó márvány öblében, összetörve magát a falakon ide hullatta volna a csontjait. Mert mi sem természetesebb annál, hogy a Tadzs belsejében a kőnek szárnya és a hangnak csontja van. Tapasztaltuk, hogyan mosódik össze ott a szépség a lázálommal. A saját szemünkkel láthattuk, hogy a guide zseblámpájának fényétől kigyulladtak a fehér márványba ültetett drágakövek, és úgy villogtak, mint az éjszakai Champs-Elysées-n az autók stoplái. A Tadzs, uraim, a megkövült elragadtatás.

– Csakhogy – itt egy kis szünetet tartok, ahogy ez a nagy horderejű bejelentések előtt szokásos; végignézek a kéttagú közönségen, a lábukat fölhúzva ülnek az ablakmélyedésben, figyelnek, ha nem is tátott szájjal, mint a Tadzsot, de érdeklődve.

– Csakhogy itt van egy kis baj, ezzel az elragadtatással. Egy icipici, hogy úgy mondjam, eszmei baj. Beismerem, eléggé el nem ítéhető szakmai elfogultság a részemről, valóságos hobbi, hogy egy épületben nemcsak létezésének pusztá tényére keresek magyarázatot, hanem valami másra is, sőt talán elsősorban arra, az építőre, az ő révén pedig a világra, melyben az épületet emelték; a miként mellett a miért-re. Egyszerű okból: irigységből. Irigye vagyok az építészetnek, mint az írók legtöbbje; irigylem, hogy fogható anyagból építkezhet; eszméből nemcsak eszmét konstruálhat, hanem egy darab olyan valóságot, amiben a szó köznapi értelmében lakni lehet; mert az építész világi istenként az életet teremti meg azáltal, hogy keretét megtervezi; azt irigylem tehát az építésztől, hogy az ő eszméje megtestesül. Épp ezért viszont az építészetnek az én fölfogásom 150szerinti lényegét csúfolnám meg akkor, ha figyelmen kívül hagynám, hogy a megmunkált anyagban egy eszme ölt testet. Ha nem érdeklődnék aziránt, hogy mi ez az eszme? Ha a Tadzsról értekezve nem tenném föl a kérdést, hogy miért építették?

– Kétségkívül ingoványos területre csábít ez a kérdés, de hát melyik lényegre irányuló kérdés nem rejt magában kockázatot? A Tadzs különben is kielégítő magyarázattal szolgál. A Tadzsot azért építették, mivel Sáh Dzsehánt nagyon megviselte legkedvesebb feleségének, a Palota Ékességének halála. A Tadzs a halhatatlan szerelem halhatatlan emlékművének épült.

– És ezzel, uraim, el is érkezünk a lényeghez. A halhatatlan szerelemhez, melyet az uralkodó Mumtáz-i Mahal iránt érzett. Mély vonzalom volt ez,

tagadhatatlanul. A legenda szerint Sáh Dzsehán haja egy nap alatt megőszült. Nem legenda továbbá, hanem történelmi tény, hogy felesége halála után az uralkodó olyannyira visszavonult az államügyek intézésétől, hogy ez majdnem züllésbe taszította birodalmát. Sajnálatos módon azonban a történetírás említést tesz egy másik történelmi tényről is. Arról, hogy hova vonult vissza az uralkodó. Fájjalom, uraim, hogy erre vagyok kénytelen emlékeztetni önöket: a háremébe. Nem azért fájjalom, mintha vita tárgyává merészelném tenni egy nagymogul jogát ahhoz, hogy háremet tartson; ez fölfogás kérdése, és semmi jó nem származna abból, ha mi a mi viharvert házasságeszményünket próbálnánk szembeállítani a többnejűség vonzó gyakorlatával; már csak azért sem, mivel könnyen kiderülhet nem egy modern házasságról, hogy valójában többnejűséget, horribile dictu, 151többférjűséget takar. Azért fájjalom, mert a Tadzs elfelejt említést tenni erről az apróságról. A Tadzs csak az Egyetlenről, a Kizárólagostról beszél. Aki sem egyetlen, sem kizárólagos nem volt. A Tadzs a jobb összhatás kedvéért egy kicsit kiigazítja a történelmet.

– Ne essünk azonban túlzásba. Ki értse meg, ha nem egy író, hogy a lélek bonyolult, hogy egy uralkodó úgy is fájjalhatja legkedvesebb felesége elvesztését, ha közben több száz egyéb feleség törülgeti a könnyeit. A megértés szobraként állok önök előtt, uraim, és nem hagyom magam befolyásolni attól a tényről sem, hogy az uralkodó visszavonulása a hárembe alaposnak volt mondható, amit a történetírók úgy fejeznek ki, hogy „élvekbe merülve kereste a feledést”. Igen állhatatosan kereshette, mivel belerokkant a nagy keresgélésbe. A történetírás erről úgy emlékezik meg, hogy fia, Aurangzeb azért záratta fenséges atyját az agrai Várba, mivel nem sok reményt fűzött felgyógyulásához. Említésre méltó tényként mindössze annyit jegyezzünk meg, hogy a Tadzs a lelki gyötremnek erről a földi aspektusáról mélyen hallgat. Sőt, makulátlan fehérségével egyenesen elutasítja magától, mint alantas rágalmat. Amiben azért mégiscsak fellelhető a képmutatásnak legalábbis egy szikrája.

– De, mondtuk már, mindezt egy erkölcsi rendőrség hatáskörébe utaljuk. Más izgat minket; mondhatni: egy apróság. Az uralkodó birodalmának nem egyedüli házasembere volt. Föltehetőleg a Tadzsot építő munkásoknak is volt felesége. Némelyiknek talán több is, de mindenesetre kevesebb, mint az uralkodónak. Okunk van föltételezni, hogy e feleségek sem voltak örökéle 152tüek, hanem ők is elhaláloztak, némelyik talán éppen a Tadzs építése folyamán, ami könnyen lehetséges, mivel az építkezés sokáig elhúzódott. A férjek kevesebb vagy egyetlen további feleséggel sem rendelkezve élvekbe is kevésbé merülhettek, következésképp e vonatkozásban jóval nagyobb

helytállást kellett tanúsítaniuk az uralkodóénál. Más szóval: ők is megszenvedték a magukét, talán még inkább, mint az uralkodó, mivel a szegény a kis veszteséget is nagyon fájlalja. Emlékművet azonban sem nekik, sem feleségüknek nem emeltek. Amiből logikusan következik, hogy a Tadzsot nem az egyetemes emberi sors szimbólumának szánták, hanem egy nagyon is speciális veszteség jelképének. Emlékeztetőül arra, hogy a halál dinasztiaellenes tevékenységre vetemedett, és mérhetetlen arroganciával éppen a nagymogul kedvenc feleségét ragadta el. A Tadzsnak egyetlen közösségi vonatkozása van:

mindenkitől elvárja, hogy könnyekre fakadjon eme államellenes akció láttán.

– Ezt viszont a leghatározottabban elvárja. Mint ahogy építtetője is elvárta harminc falutól, hogy évi jövedelmével támogassa az uralkodó elhatározását. Évente körülbelül százezer rúpiával. A Tadzs építési költsége mai pénzben ötmillió fontot tenne ki. Ennyibe került Indiának az uralkodó szünni nem akaró szerelme. Annak az országnak, amelyik most kászálódik ki a földművelés őskorából. Nem kis mértékben éppen uralkodóinak határtalan korlátoltsága miatt.

– Vádoljanak meg azzal, hogy demagóg módra érvelek, de gondolják el, mi történhetett volna akkor, ha ennek a fenséges baromnak kevésbé tetszetős ötletei

153vannak. Ha a halhatatlanná válásnak egy gyakorlatibb módját választja. Azt például, hogy országszerte öntözőműveket építtet. Hol lett volna akkor a Brit Kelet-Indiai Társaság? Egyáltalán az angolok? Persze magam is tisztában vagyok azzal, hogy ez csak úgynevezett költészet, képzelgés feltételes módban. De egyvalami nem feltételezés, hanem tény. A Tadzsot azáltal, hogy ilyen körülmények között építették fel, társadalmi értelemben India nyomorára alapozták. Ez a márványpadló, amin kék zoknimban pompázok önök előtt, nem több pusztá látszatnál. Ezt a pompás épület valójában annak a koldusasszonynak a háttára építették, aki a Kwality étterem előtt megkergette önöket is. Annak a kislánynak a vállára, akit az előbb önök lefényképeztek, és aki a fényképezés után egy táncosnő mozdulatával nyújtotta önök felé a tenyerét. A Tadzs a korlátoltság tökélye, az önzés remekműve, a világ egyik legföhlháborítóbb építménye.

– És ezzel – hajlok meg az előadás szenvedélyes módjától és szürrealista angolságától elképedt amerikaiak előtt – türelmükért hálásan be is fejeztem. Egy individualista európai különvéleményének ismertetését.